

Универзитет у Београду

Факултет безбедности

Војна дипломатија:

Функције и задаци војнодипломатских представника:

Некад и сад

Дипломски рад

Ментор:

проф. др Мирослав Младеновић

Кандидат:

Никола Перић

Београд

2019. године

Садржај

1. Увод.....	- 3 -
2. Појам и дефиниција дипломатије	- 4 -
2.1 Појмовно одређење војне дипломатије	- 5 -
3. Историјски развој војне дипломатије	- 6 -
4. Функције војне дипломатије.....	- 10 -
4.1 Представљање оружаних снага у иностранству	- 12 -
4.2 Заштита интереса оружаних снага и њених припадника	- 14 -
4.3 Преговарање	- 15 -
4.4 Обавештавање свим дозвољеним средствима	- 16 -
4.5 Унапређење пријатељских односа	- 18 -
5. Методи војне дипломатије.....	- 19 -
6. Стање и перспективе војне дипломатије: Шта и колико се променило од Де Лагранжа до данас - 21 -	
7. Закључак.....	- 29 -
8. Литература.....	- 31 -

1. Увод

Тежак је то посао, обично резултат дугогодишњег рада, многих искустава, па и неуспеха и разочарања. Али човек који уме да га врши истински је слуга свога народа.

Никша Стипчевић, Андрићев Гвичардини

Од памтивека до данашњих дана, ривалитет држава и неуравнотежен однос снага моћи, главна су обележје међународних односа. Неретко су ти односи попримали ратоборан карактер, јер се за један од главних начина да се постигне циљ, односно најефикаснији, сматрала употреба оружане силе. Како није било могуће водити борбе без адекватне припреме, препозната је и потреба квалитетног прикупљања корисних информација, размене мишљења, искустава и сарадње са другим државама. Тада почиње стварање војне дипломатије. Зачеци онога што се данас назива војном дипломатијом сежу у давна времена, али се званично први пут институционализују за време Наполеона и добијају савремене облике. Наравно, тада је војна дипломатија имала главну функцију да створи такве услове којима би држава стекла предност и извукла максималну могућу добит на фронту, те су се у тим условима и формирали задаци и функције војне дипломатије.

Такав начин размишљања дуго је био заступљен, али након страховитих разарања која су донели Први и Други светски рат, тежило се ка томе да се конвенционални ратови сведу на минимум и траже другачији видови делања. Данас смо сведоци промењене природе ратовања, те је несумњиво да се и дипломатија променила у односу на то каква је била на својим почецима развоја.

У раду ће бити представљено шта је то заправо дипломатија, када је настала војна и како се развијала кроз историју. Потом ће уследити централни део рада у коме ће детаљно бити приказане функције и задаци војне дипломатије, а напослетку ће студијом случаја бити представљено како и колико се војна дипломатија променила од Лагранжа до данашњих дана.

2. Појам и дефиниција дипломатије

За војну дипломатију не можемо рећи да је настала одједном, нити да се развијала као посебна дипломатска делатност, већ да је све време, од свог настанка па до данашњих дана, војна дипломатија била и остала део, односно грана опште дипломатије.

Дефинисање и појмовно одређивање дипломатије није нимало лак задатак. Овим су се бавили бројни аутори, који су на најразличитије могуће начине покушавали да продру у суштину дипломатије и прикажу је на један упрошћени начин. Њена сложеност произилази из тога да је дипломатија у одређеном смислу дефинисана још у античко доба, а да се потом мењала и прилагођавала различитим актуелним временским и друштвеним феноменима, те су се самим тим мењале и њене битне одлике.

У одређивању појма дипломатије неопходно је почети од етимолошког значења ове речи. Према томе, реч дипломатија потиче од грчке речи „диплома“ (δίπλω) и буквално означава акт пресавијен на пола, односно повељу, коју је посланик то јест владин представник носио са собом приликом одласка у дипломатску мисију, и која је садржала његово име, презиме, кратку поруку држави пријема, као и потпис државника и државни печат. (Зечевић, 1990)

Велики број аутора је дефинисао дипломатију. Познати Совјетски дипломата Зорин дипломатију дефинише као званичну активност органа спољне политике и функционера држава одговорних за представљање држава у свету, реализацију задатака спољне политике и заштиту њених права и интереса путем и других мировних средстава, која се користе у интересу владајуће класе (1977).

Професори Војин Димитријевић и Радомир Стојановић дипломатију виде као форму мирног начина борбе за моћ на међународном плану (1996).

С обзиром на критеријуме за анализу разликујемо неколико врста дипломатије: билатерална – међународни однос две државе и мултилатерална – међународни однос више држава, стална – отварање и постојање сталних дипломатских мисија и *ad hoc* – повремене или специјалне мисије у међународним односима, самит дипломатија – подразумева дипломатију на највишем врху у којој учествују шефови држава или влада, посредничку – неутрално посредовање између сукобљених страна у циљу решења проблема (шатл дипломатија) и на крају, нама за ову тему посебно интересантна је војна дипломатија (Аврамовић, 2006).

2.1 Појмовно одређење војне дипломатије

Појам војне дипломатије, или како се често назива и дипломатија одбране, тесно је повезан са улогом војног аташеа. Термин аташе има веома значајно и прецизно значење у дипломатским круговима. Војни официр упућен ван граница своје државе са одређеним задатком није војни аташе; њему мора бити регулисан дипломатски статус, и као такав он ужива потпун дипломатски имунитет. (Shea, 2004).

Војни аташе је попут амбасадора дипломатска личност, али дипломатска личност у униформи, која поседује дипломатски имунитет, и која се шаље у државу пријема са јасним задатком осматрања и проучавања војних активности, могућности и капацитета државе пријема. Ова пракса се појавила у европској дипломатији у XIX веку и одржала се готово непромењена до средине 80-их година XX века. Важна промена у природи и сврси међународних војних односа, одиграла се паралелно са падом „Гвоздене завесе“, односно настанка Блокоске поделе читаве Европе од краја Другог светског рата, па све до распада СССР-а (Swistek, 2012, 81)

У контексту изречених дефиниција дипломатије, појам дипломатије одбране има готово сличне аспекте деловања. То је пре свега, широк спектар билатералних и мултилатералних међународних активности заснован на дијалогу и сарадњи са министарствима одбране савезничких, партнерских и других пријатељских држава које имају заједнички циљ-унапређење достигнућа циљева политике одбране и иностране политике у целини.

Неки од аутора одређују дипломатију одбране као пружање могућности војним снагама да се ангажују у разним активностима под окриљем министарства одбране, којом приликом се предупредује непријатељство, гради и успоставља поверење, и помаже у развоју демократије у оружаним снагама, чиме се даје званичан допринос превенцији и решавању конфликта (Миленковић, 2015).

Можда и најприхватљивију дефиницију војне дипломатије дао је Александар Миленковић, који каже да се војна дипломатија не разликује много од опште дипломатије у контексту смисла које укључује: посете, састанке, размену, преговоре, учешће на међународним конференцијама, потписивање уговора и размена дипломатских докумената. Разлика је у томе што све набројане активности у основи воде униформисана лица или цивилна лица у министарству одбране, а садржај мора бити војно оријентисан (2013).

3. Историјски развој војне дипломатије

Од самог почетка се показало да је војни аташе нешто ново, потпуно хибридно у свету међународних односа. Он је представљао повременог дипломату, повременог војника, извиђача, и вероватно, као што је Лорд Џорџ Карсон (George Curzon) нагласио, не у потпуности добродошлог у земљу домаћина (Shea, 2004).

Веома рано се показала потреба да државе међусобно комуницирају преко опуномоћених представника, односно дипломата. Тако се, развојем међународних односа, у једном историјском периоду, указала и потреба за међусобним комуницирањем оружаних снага појединих држава.

Током историје, први дипломатски контакти два војна изасланства реализирани су након оружаних сукоба зараћених страна, када се најчешће преговарало о условима капитулације једне од њих. Те контакте остваривали су искључиво врховни војни заповедници сукобљених страна са својим најближим сарадницима.

Са развојем међународних односа и дипломатије, јавља се потреба за чешћим укључивањем професионалних војника у дипломатске мисије, јер су војни послови, као доминирајући у међународним односима током дужег врменског периода, захтевали од дипломатских кадрова добро познавање војне проблематике. У том контексту, иако је војна дипломатија била и остала саставни део опште дипломатије, појавила се потреба за њеним делимичним издвајањем као посебне целине, мање или више везане за амбасадора (Огорец, 2005, 15-16).

Као претечу војне дипломатије многи писци сматрају Наполеоновог капетана Де Лагранжа, који је по задацима војне природе упућен за другог секретара у француску амбасаду у Бечу 1806. године.

Чести ратови који су вођени у доба револуције у Француској допринели су да се војне дипломатске мисије почну развијати као сталне војне дипломатске институције. Генерали Француске републике нису посебно уважавали цивиле када су они као дипломате били ангажовани на војним питањима, па је тако француски дипломата Бернадот, након именовања на дужност у Беч 1798. године захтевао да га поред секретара који је владао „дипломатским правилима“, односно поседовао дипломатско знање и вештину, прате и бриградни генерал Мирер и подофицир Саразен. Министар за иностране послове му није одобрио овакав захтев, али упркос томе, Бернадот је са собом повео у Беч поменути пратњу.

Наполеон је 3.марта 1806. године донео указ којим поставља Лагранжа на дужност другог секретара посланства у Бечу, са задатком да тачно прати стање снага аустријских пукова и њихове покрете. Он је као други секретар имао искључиво задатке прикупљања и достављања информација војног карактера. Да би могао да се бави тим пословима, као други секретар имао је дипломатски статус. Наполеон је редовно користио офицере за прикупљање података о пруској војсци (Зечевић, 1990).

Наполеон је на овај начин, слањем људи од искуства, желео да обезбеди себи неопходне информације о капацитетима и плановима непријатељске војске. За тако нешто су били неопходни војници, офицери, који су остварили завидне каријере, али не и школоване дипломате које су познавале дипломатске прописе, јер је за остваривање ових задатака,

некада било непходно користити мере и средства која су била непримерена и неадекватна за дипломатске кругове.

Позитивна искуства ангажовања официра у дипломатским мисијама утицала су да Француска, веома брзо упути војне представника у Аустро-Угарску и Пруску. Као одговор на француску праксу, Пруска је 1830. године упутила свог војног представника у Париз чиме је и званично отпочела пракса војне дипломатије. Убрзо је и код осталих европских држава преовладало убеђење да упућивање и прихватање страних војних представника не мора значити девалвирање дипломатије, нити милитаризација дипломатских односа и да би требало прихватити и озваничити такву праксу (Благојевић, 2015:81).

Период од 1810. до 1852. године је период појаве легалних, сталних војних дипломатских представника. Европске државе су почеле са отварањем војнодипломатских представништва при својим амбасадама у иностранству.

У почетку је звање војног представника било доста различито. Скоро свака држава је имала свој термин (војни саветник, војни опуномоћеник, војни посланик, војни изасланик, војни експерт, војни аташе, први секретар или помоћник амбасадора). Нешто касније, универзално је прихваћен енглески термин „аташе“, који је у почетку развоја дипломатских мисија означавао одређени ранг службеника амбасаде, а касније тај термин се користи и за војног дипломатског представника.

Средином 19-ог века у европским метрополама се формирала нова дипломатија чији је основни задатак био представљање војне компоненте у међународним односима и посредно општење међу државама.

Бројни и сложени задаци који су се постављали пред војна дипломатска представништва захтевали су од њих активно учествовање у међународним односима. Како су се односи унапређивали, редовно су се увећавали и развијали задаци који су пред њих постављани. Поверавани задаци су веома често превазилазили њихову могућност, првенствено по обиму, због чега се указивала потреба да војни аташе има и своје помоћнике и свој апарат, који би радио на планирању и реализацији задатака свог војног и државног руководства.

Први војни аташеи (ВА) били су официри копнене војске. Они су били само делимично оспособљени за обављање дипломатске функције војног аташеа, која је покривала комплетне послове оружаних снага које су се претежно састојале од копнене војске и ратне морнарице. Наравно, официри КоВ нису били стручни за послове ратне морнарице, па се брзо указала потреба и нужност да се поред ВА официра копнене војске (КоВ-а) акредитују и поморски официри у својству поморских аташеа.

Крајем 19. и почетком 20. века, војна наука развија и нови вид оружаних снага- ратно ваздухопловство. Развој овог вида оружаних снага почетком 20. века утицао је на то да се у војној дипломатији појављује нова компонента, а то је ваздухопловни војни аташе, као самостална функција у војно дипломатском представништву. Непосредно пред почетак Првог светског рата, у војним дипломатским представништвима се појављују ваздухопловни официри.

Статистички гледано, уочи почетка Првог светског рата, 1914.године, у свету је било око 215 војних дипломатских представника, са преко 300 запослених војних, поморских и ваздухопловних аташеа.

Почетак, ток и крај Великог рата убрзао је стварање нових војних дипломатских представништва и развој функције ових представника. Војна дипломатија је имала веома важну улогу на мировним преговорима у Паризу где је пораженим државама забрањено да отварају своја војна дипломатска представништва. Њима је било забрањено да развијају међуармијску сарадњу и да имају регуларну армију.

Војна дипломатија између два рата доживела је праву експлозију и по броју војних дипломатских представништва, по квалитету кадрова изграђености методологије и примени техничких средстава. Општа компарација броја војних дипломатских представништва 1914. и 1936. године наводи на закључак да су све државе у свету улагале огромне напоре и материјална средства у развој војне дипломатије, док се општа дипломатија запостављала.

Други светски рат, али и посебно његов завршетак, у великој је мери утицао на убрзани развој војне дипломатије. Сложени ратни и послератни задаци који су се постављали пред војна дипломатска представништва утицали су на то да она постану бројна и гломазна.

Сједињене америчке државе су као водећа сила западне Хемисфере настојале да сфере свог утицаја задрже на подручју Средоземља и стратегијски важним војним положајима. Посебно су била актуелна стратегијска подручја на која се испољавао утицај обе водеће силе, САД и СССР-а. На тим просторима се водио скривени тајни рат дипломатије и обавештајних служби, који је касније прерастао у хладни рат и индиректни ратни сукоб између два супростављена блока (Зечевић, 1990).

Завршетак Хладног рата довео је до великих промена у читавом свету. Дезинтеграција и распад СССР-а, потпуни слом социјализма као идеологије, утицали су на стварање новог друштвеног поретка. Сједињене америчке државе као једина преостала светска супер сила и надмоћ западног капитализма једне су од главних карактеристика света након пада Берлинског зида. Све ово је у великој мери утицало на даљи ток развоја војне дипломатије, у потпуно новим условима, и потпуно другачијем друштвеном окружењу.

4. Функције војне дипломатије

Да би се обезбедиле важне политичке позиције државе као и да би се реализовала њена спољна политика применом дозвољених средстава, дипломатска представништва су изградила своју сопствену организацију, али су установила и своје сопствене функције.

Сматра се да је реч „функција“ латинског порекла и да означава вршење службе, односно вршење неке дужности. На први поглед се може чинити да су функције дипломатије исто што и њени задаци, јер се дипломатски послови могу вршити, односно обављати и извршавањем задатака, па се као логично питање поставља каква је разлика између појмова функције и задатка? (Здравковић, 2007)

Како Милан Зечевић објашњава, функција се не може одвојити од задатка, али комплементарно обједињује све задатке које извршава војнодипломатска мисија и који јој се могу поверити.

Бечка конвенција из 1961. године, јасно је и децидирано у члану 3. одредила функцију дипломатске мисије, остављајући простора да она може бити и шира од предвиђене.

Да ли је функција поистовећена са задацима, што се на први поглед може прихватити, али и закључити да се та два појма не могу поистовећивати? Функција одређује основну и доктринарну улогу дипломатије, њену стратегијску компоненту и не улази суптилније у задатке, који су бројнији, конкретнији и увек се постављају акционо, динамично, извршно, док се функција ипак своди на глобална уоквирења тих задатака који се могу, али не морају извршити. (1990.)

Најзначајнији документ у области дипломатије којим се регулише успостављање дипломатских односа, задацима дипломатских представника, али између осталог и функцијама дипломатских представника је Бечка конвенција о дипломатским односима из 1961. године.

У члану 3. Бечке конвенције о дипломатским односима наводи се да функције дипломатске мисије се састоје нарочито у:

- представљању државе која акредитује код државе код које се акредитује;
- заштити у држави код које се акредитује интереса државе која акредитује и њених држављана, у границама које дозвољава међународно право;
- преговарају с владом државе код које се акредитује;
- обавештавању свим дозвољеним средствима, о условима и развоју догађаја у држави код које се акредитује и подношењу извештаја оо томе влади државе која акредитује;
- унапређивању пријатељских односа и развијању привредних, културних и научних односа између државе која акредитује и државе код које се акредитује (Бечка конвенција о дипломатским односима, 1961).

Први проблем на који се наишло у дипломатској пракси са спровођењем функција како опште, тако и војне дипломатије, огледао се у њиховој непрецизној формулацији, тачније у непрецизном одређењу како, и којим средствима се дипломатске функције могу обављати. Чињеница да нису прецизно одређени начини и средства за њихово спровођење као последицу има и разичито законско тумачење и схватање садржина дипломатских

функција. Стога је потребно да дипломатска мисија добро познаје законе државе пријема, али и законе међународног права да би успешно могла да спроводи своје задатке и функције.

На почетку свог активног деловања у дипломатској пракси, официри су се појављивали у два функцијама:

- У функцији војних посматрача
- У функцији обезбеђења амбасадра

Такав вид ангажовања официра у склопу дипломатских представништава био је сасвим логичан вид употребе професионалних војника за потребе дипломатске службе.

Временом су се начини функционисања опште дипломатије, па самим тим и војне дипломатије, прилагођавали потребама сопствене државе, али и законима државе пријема. Како би војна дипломатија могла успешно да остварује своје задатке, неопходно је било да се функције опште дипломатије прилагоде потребама војне дипломатије. Да се којим сличајем њена активност задржала само на обавештавању, војна дипломатија не би могла да извршава своје задатке, јер без спровођења осталих активности које су предвиђене Бечком конвенцијом, ни функција обавештавања не би се могла спровести, не у потпуности (Здравковић, 2007).

4.1 Представљање оружаних снага у иностранству

Функција представљања из Бечке конвенције о дипломатским односима јасно говори да се она односи на представљање државе која акредитује код државе код које се акредитује. Овај став би се, без икакве опасности од злоупотребе наведене конвенције, могао пренети и на војнодипломатска представништва (ВДП), са акцентом и прецизирањем да оно представља оружане снаге своје земље у држави код које је акредитовано.

Задаци представљања својих оружаних снага код оружаних снага и државе пријема јесу најесенцијалнији. Активност везана за функцију представљања огледа се у постојању ВДП и одговарајућег броја војнодипломатског особља запосленог у њему. Овде се војни

дипломата појављује као представник својих оружаних снага, свога министра одбране, свога вида оружаних снага, што, напослетку, диктира сама његова акредитација.

Поједини аутори функцију представљања виде у двоструком облику: кроз церемонијално и правно представљање. Ипак, функција представљања се претежно остварује кроз протоколарне активности и сматра се да војне дипломате већи део својих послова обављају кроз извршавање низа протоколарних задатака. Представљање сопствених оружаних снага почиње контактима са службеним представницима оружаних снага земље пријема приликом чина акредитације, а наставља се официјелним и приватним сусретима и контактима, присуствовањем на пријемима, свечаностима, разним прославама, вечерама и разним другим друштвеним активностима у организацији домаћина или других војнодипломатских представника и мисија.

Треба имати у виду да један војни дипломата у свакој ситуацији, укључујући и приватне активности, представља своју земљу, па је тиме његово несналажење у протоколарним нормама недопустиво. Пракса показује да се лични углед, али и углед државе најчешће кваре баналним стварима: непознавањем протокола и бонтона; похлепност у приватном животу; арогантност и некомпетентност у контактима са саговорницима; непоштовање прописа земље пријема; неумереност у коришћењу привилегија и позивања на њих; лоши односи у оквиру дипломатско-конзуларног представништва (ДКП) или породици; неспремност на дијалог; одсуство захтевних манира; непознавање културе и обичаја у земљи пријема. (Дамјановић, 2008: 79-80)

И данас се дешавају ситуације у којима се каља углед дипломатског представника као појединца, али и државе која га је акредитовала и послала на службу у страну државу, а да и поред тога особа не буде изведена пред лице правде. Познат је случај који се десио пре неколико година на Новом Зеланду, када је утврђено да је мушкарац напаствовао и сексуално злостављао девојку, а да за то није одговарао, јер је био заштићен дипломатским имунитетом. Притом га је држава која га је акредитовала и послала на службу на Нови Зеланд заштитила, тако што га је опозвала са положаја и вратила у матичну земљу.

Ово је само један од примера злоупотребе дипломатског имунитета и неодговорног и неприхватљивог понашања дипломатских службеника. (Rose, 2014).

4.2 Заштита интереса оружаних снага и њених припадника

Функција заштите интереса своди се на предузимање одређених мера и радњи како би се заштитили интереси сопствене армије, сопствене државе и припадника оружаних снага, официрског и војничког кадра и других лица која се нађу на територији државе домаћина. Та заштита се редовно организује у правцу заштите основних права, имовинских права, материјалних и нематеријалних (Зечевић, 1990).

Интереси оружаних снага могу бити угрожени на раличите начине, од напада на њихову идеологију, политику, стратегију или ратну доктрину, политичке или војне званичнике, до непосредног угрожавања личних права и материјалних добара њених припадника на страној територији. Војни аташе мора у тим приликаа да реагује дипломатски, трезвено и сталожено путем јавне речи код званичних представника до протестних нота, меморандума и других облика дипломатског општења.

Војни интереси се разликују зависно од државе до државе, што диктира начине и форме успостављања међународних војних односа са сваком државом појединачно. На пример, ако између двеју држава постоје савезнички односи па једна од њих на територији друге има своје војне базе, један од интереса подложних дипломатској заштити је и онај у вези са деловањем базе о којој је реч. Свака држава се на себи својствен начин бори да заштити интересе својих припадника у иностранству (Миленковић, 2013).

Угрожавање физичког или имовинског интегритета војнодипломатског представника у држави пријема није редак случај у дипломатској пракси. Забележени су разни случајеви насртаја на војнодипломатске представнике, па чак и убиства.

Нама најближи пример свакако је бомбардовање Кинеске амбасаде 1999.године, за време НАТО агресије на СР Југославију. Наиме, САД и НАТО су се већ налазили на мети многобројних критика међународне заједнице, првенствено Кине и Русије, због смрти великог броја цивила и бомбардовања СР Југославије без дозволе Савета безбедности Уједињених нација. Упркос томе, НАТО бомбардери су 7.маја 1999.године са пет бомби погодили Кинеску амбасад у Београду.

Овај напад је наишао на велику осуду читаве међународне заједнице, а Кина је, поред материјалне надокнаде за учињену штету, затражила и јавно извињење за смрт троје Кинеза, службеника њихове амбасаде у Београду. Овај напад може послужити као идеалан пример удара на симбол Кинеског суверенитета у срцу Балкана.

4.3 Преговарање

Преговарање у ствари и јесте један од битних разлога постојања војнодипломатског представништва. Војнодипломатско представништво представља врсту канала преко којег започињу, воде се и неретко завршавају преговори војног карактера, а све с циљем побољшања односа и отклањања неспоразума. Међутим, преговарање не значи само званично иступање или закључивање споразума већ може бити схваћено у ширем смислу, као вођење разговора о било ком питању између чланова војнодипломатске мисије и неке службене особе државе пријема или војнодипломатских представника трећих земаља (Миленковић, 2013).

Природно је да је основно начело дипломатије да се тематике преговарања држе у строгој тајности, да обе стране, или ако има више учесника, морају да предузму мере заштите тајности садржаја преговарања. У тајности се понекад држи време, место, састав делегације и питања која ће бити на дневном реду. Заштита преговора се врши у фази припремања, у фази трајања и после завршених преговора. Уколико је тајност већа и уколико су мере заштите комплетније утолико је већа гаранција да ће преговори успети. За билатералну и мултилатералну активност и преговоре увек се интересују акредитовани војни дипломатски представници. Они организовано, плански, интензивно истражују садржаје преговарања и атмосферу која је владала у току преговора. (Зечевић, 1990)

У процесу преговарања, тој веома битној функцији дипломатије, улога војнодипломатског представника у пружању подршке може бити некада од пресудног значаја за коначни резултат. Добрим познавањем језика државе пријема војнодипломатског представника могу се избећи нелагодности које саме по себи носи консекутивно или симултано превођење, нарочито војне терминологије, па и самих делова разговора који се односе на

војни аспект уопште. Поред тога, познавање обичаја државе пријема и расположења према конкретном проблему може војнодипломатском представнику, као учеснику у преговорима да наметне и водећу улогу међу члановима преговарачког тима.

Војнодипломатски представник може бити позван да дође у своју државу на консултације, пред разговоре са представницима државе у којој је акредитован, а неретко и да ојача преговарачке позиције свог- домаћег тима, својим присуством (Миленковић, 2013).

Управо у томе се огледа значај војнодипломатског представника у оквиру ове функције, јер је он, захваљујући свом предзнању, о самој држави, тренутном стању унутар граница те државе, па чак и о расположењу и намерама људи који седе са друге стране преговарачког стола, у стању да у великој мере утиче на ток преговора. Он ће на основу низа информација које поседује покушати да припреми људе који су изабрани за преговоре између своје матичне земље и земље у којој је он акредитован.

4.4 Обавештавање свим дозвољеним средствима

Функција обавештавања, свим дозвољеним средствима, о систему одбране и безбедности државе пријема и подношење извештаја сопственој влади, односно систему одбране представља једну од кључних обавеза изасланства одбране и војнодипломатског представништва при међународним организацијама. Наиме, све друге функције изасланства неће бити у стању да квалитетно реализује уколико не познаје основне поставке њихове унутрашње и спољне политике, правни систем, културу, а посебно организацију, надлежности и функционисање система одбране и безбедности државе пријема. У наведеном контексту схваћено обавештавање се може сматрати базичном функцијом изасланства одбране војнодипломатских представништава (Багојевић, 2015).

Основна карактеристика функције обавештавања, огледа се у нескривеној жељи једне државе да поседује што више података о другој држави. Да би остварила ту своју функцију, дипломатија је изградила широку методологију, развила сопствене снаге и

средства, изградила сопствене методе, јер је потреба и жеђ за подацима за сазнањима, вечита, и она никад не престаје.

Она је присутна у свим могућим варијантама међудржавних односа, кад су они пријатељски и динамични, кад су они непријатељски и динамични, и кад су односи у стању индефинитности и неразвијености.

Бечка конвенција из 1961.године прописала је да је могуће користити сва дозвољена средства, али она та средства не набраја и не спомиње, већ препушта државама домаћинима, и њиховом законодавству, да сами одреде која то средства сматрају допуштеним која неће санкционисати.

Средства и поступци који се сукобљавају са законским нормама недозвољена су и она су забрањена у дипломатском општењу. Вешт дипломата увек дође до начина да дође до података, а да се не огреши о домаће законодавство, па чак и недозвољено и забрањено учини себи дозвољеним, али изласком из забрањених „зона“ општења да не би био проглашен за непожељну личност (персона нон грата).

Поред прикупљања података, значајно питање је селекција и обрада прикупљених података. Тај посао је веома сложен и деликатан, јер од њега зависи шта ће централа да добије од свог војног дипломате. Обично се у раду добијају парцијални и несређени подаци које је потребно обрадити у информације или депеше. То представља сублимацију оперативних података и санања у аналитички документ, који ће поред садржине поседовати одређене процене догађаја који подаци обрађују, јер подаци сами за себе не значе много. Они значе да је стање такво како је описано, то јест презентовано, али развој догађаја се не види, па је коментар о развоју догађаја увек потребан, нарочито ако се ради о футуролошком предвиђању.

Прикупљање и обрада података представља целину која се одвија у две или више узасопних фаза, између којих мора постојати континуитет, и у процесу рада и у процесу закључивања и извештавања централе (Зечевић, 1990).

4.5 Унапређење пријатељских односа

Током рада комисије на изради Бечке конвенције о дипломатским односима, на захтев Југославије, Чехословачке и Филипина, додата је као пета функција и „унапређење“.

Иако је у низу набројаних функција, функција унапређења пријатељских односа наведена на крају, она није ништа мање значајна од претходних. У пракси, функција унапређења пријатељских односа између државе која акредитује и државе код које се акредитује војнодипломатски представник долази најчешће до изражаја на плану стварања и реализације пријатељских међуармијских контаката који су дефинисани Планом међународне војне сарадње.

Војна организација је доста специфична, и управо из те њене специфичности произилазе и начини унапређења и развијања војне сарадње као важног сегмена целокупних односа између држава, како на билатералном тако и на мултилатералном нивоу. Ти облици сарадње могу бити следећи:

- Контакти између високих војних и цивилних званичника система одбране;
- Акредитација изасланика одбране;
- Уговори о сарадњи у области одбране;
- Обука страних војних и цивилних лица;
- Размена искустава и савета;
- Размена војног особља, јединица, бродова и ваздухоплова;
- Запошљавање војног и цивилног особља партнерских држава;
- Размена тимова за обуку;
- Обезбеђење војен опреме и друге материјалне помоћи;
- Организација и извођење билатералних и мултилатералних војних вежби итд.

Да би што успешније реализовали ову функцију, војнодипломатски представници морају да поседују и личне квалитете, јер градити пријатељске односе у

иностранству значи и течно познавање језика државе пријема, потпуно познавање протокола, и изграђен правилан однос према локалним предрасудама (Миленковић, 2013).

5. Методи војне дипломатије

Методологија војне дипломатије извире из методологије опште дипломатије и показује чврсту повезаност између ове две сродне области. Метод је пут или начин остваривања постављеног циља, а метод у оквиру војне дипломатије је пут и начин извршавања војнодипломатских задатака у иностранству. Ти методи су разноврсни и бројни и значе вештину којом се војне дипломате користе у општењу са иностранством (Зечевић, 1990).

У војној стручној литератури која разматра методологију рада установљена је подела на легалне и забрањене, односно илегалне методе рада војнодипломатских представника у држави пријема.

Свака од наведених група има своје подгрупе, односно форме и модалитете у раду. Тако из групе легалних метода рада војнодипломатских представника издвајамо званичне активности, с обзиром на дипломатски статус који ужива у држави пријема и бројне друштвене активности које свакодневно реализују.

Са друге стране, није редак случај да војнодипломатски представници у држави пријема примењују и забрањене методе рада које се могу сврстати у неколико различитих подгрупа, од којих су примарни агентурни (класични) метод, метод коришћења техничких средстава, метод прикривеног прикупљања података и метод инфилтрације. Која ће се од наведених метода користити и у којој комбинацији првенствено зависи од чинилаца који опредељују избор метода и форми, а то су:

- Међудржавни односи и спољна политикка државе одашиљања и државе пријема-утичу на рад војнодипломатских представника у смислу поштовања закона државе пријема и немешања у унутрашње послове државе
- Војнообавештајна политика државе одашиљања и контраобавештајна политика ДП-дефинише задатке, надлежности, одговорности, степене и облике обавештајно-информативне делатности према конкретној држави пријема, а у складу са дефинисаним смерницама спољне политике државе одашиљања. У разматрању битну улогу има примена контраобавештајних мера државе пријема.
- Задаци војнодипломатских представника у држави пријема- променљивог су карактера и прилагођавају се конкретној ситуацији.
- Обавештајно-информативна ситуација у држави пријема карактерише- достигнут ниво билатералних, а нарочито војно-војних односа; друштвеноо и политичко уређење државе пријема; званични третман војнодипломатских представника; безбедносни прописи и контраобавештајни режим државе пријема (Миленковић, 2013).

Линија између легитимног и нелегитимног начина рада у дипломатији је веома танка. Да ли ће рад ВДП у некој земљи бити окарактерисан као легитиман или нелегитиман, зависиће, пре свега од тога да ли оно у раду поштује међународно прихваћене принципе и законе. Такође, зависиће и од наклоњености земље домаћина према представницима других државама. Уколико су они представници неких блиских држава са којима земља домаћин има пријатељске односе, а не представници неких других, не тако блиских и пријатељских држава, наравно да ће држава пријема имати већи степен толеранције.

6. Стање и перспективе војне дипломатије: Шта и колико се променило од Де Лагранжа до данас

Улога војних дипломата у данашњем свету, који карактерише значајне промене у односу на онај од пре два века када је настала војна дипломатија, је несумњиво велика. Они су представници своје државе у иностранству, представљају своје оружане снаге, државу и народ, значај су извор података и представљају веома важне смернице, како за спољну, тако и за унутрашњу политику једне државе. Свеобухватно гледано, војне дипломате представљају значајан чинилац у функцији управљања државом, како историјски, тако и у данашње време.

Поставља се питање шта се и у којој мери, променило, од 1806.године и постављања капетана Де Лагранжа за другог официра у дипломатску мисију у Беч?

Оквирно гледано много тога, али суштински ништа.

Ако бисмо направили историјску ретроспективу, дошли би смо до закључка да су се функције и задаци војнодипломатских представника развијали упоредо са развојем војне мисли и оружаних снага, са развојем политике и дипломатије, са развојем историје људског друштва и цивилизације.

Како се ни једна друштвена појава не може разматрати без историјског прилаза, место и улога војне дипломатије могу се сагледати из анализе задатака које је она имала у историјској прошлости.

Упечатљиву слику нам даје Наполеон. Он је свом акредитованом официру, на бечком двору, капетану Де Лагранжу, дао прецизне задатке. Време Наполеона је прошлост, то је чињеница, али представљање тих задатака, као основе и базе од које се пошло у играјувању војне дипломатске функције и институције, има реалну историјску категорију и вредност. То потврђују дипломатска и војнодипломатска историја. Ти задаци чине фундамент, од којег се пошло у стварању војних дипломатских институција и не треба их занемаривати. Они имају оригиналну вредност која је прихваћена од већине модерних војних дипломатија данашњег света.

Значај и допринос Наполеона војној дипломатији исказани су кроз задатке које је он дао Де Лагранжу 1806.године, групишући их у следеће групе:

- Тачно и детаљно познавање снага (оружаних) стране државе, не само бројног стања, оружја, модела и модификације, већ и квалитета трупа, морала, борбене обуке, локације јединица (војне адресе), логоравања, вежби и припрема за борбена дејства и самих дејстава; њихово снабдевање храном, регрутовање и администрација, информације о руководству, официрском кадру и командама, чији карактер и интелектуална способност могу да буду пресудни за вођење рата.
- Индикације и мере које указују на рат, ближи и даљи, посебне индикације које могу да укажу на ратне припреме. Ово захтева да се прате новине, штампа и јавни папири у резиденцији државе о формирању депоа и органа који би омогућавали јачање војног арсенала и конетрацију трупа у ратним припремама. Официр са искуством ће се снаћи, биће иницијатор војних и других контаката, усмериће своје интересовање и осматрање на тежиште и неће бити откривен. Често добар познавалац људи и посматрач, са пажљиво одабраним личностима, биће у стању да сазна државне и војне тајне. Официр без искуства то неће моћи реализовати. Постоји и опасност да буде откривен ипроглашен шпијуном за делатност коју други такође обављају, али вешто и конспиративно. Ово нам показује да избор особе адекватног профила је од суштинског значаја.
- Тачно и правовремено познавање покрета јединица, нарочито оних које имају карактер тајни, њихова јачина и правци кретања. То је главни циљ опсервације, као и што тачнији преглед развоја операција у рату између земље у којој се налази и трећих земаља. Да би то постигао, он мора да има сараднике на важним раскрсницама путева, који су у могућности да извештавају о покрету трупа и о ратним операцијама.
- Опис земаља у којима се налази војни аташе, базиран и заснован на посматрању, сви одбрамбени и офанзивни аспекти важних положаја и гарнизона и могућности вођења дејстава на њих. Потребни подаци морају бити прикупљени без журбе, на тајним путовањима, а касније обрађени као целина.
- Аташе мора посматрати и обавештавати о свим војним, научним, политичким и берзовним институцијама у земљи у којој се налази и осталим корисним

иновацијама које могу бити примењене у сопственој земљи. Отуда и потреба прибављања одговарајуће литературе, укључујући војне енциклопедије, војне часописе, промену и структуру војног буџета, уџбенике који се користе у војсци, важеће карте и планове, географске и статистичке публикације (Vagts, 1967).

Задаци које је Наполеон прецизирао, а његов штаб детерминисао, уз доста стручну модификацију генерала оружаних снага САД Вагтса (Vagts), указују на озбиљност приступу питањима војне дипломатије у прошлости и комплетности задатака које су министарства оружаних снага постављали пред припаднике ВДП. Из ових задатака се јасно види да се војнодипломатска функција почела изграђивати много пре него што је Наполеон дошао на историјску сцену. И пре њега су се државе билатерално договарале и упућивале војне посматраче.

Све до 1844. године нису постојали национални и међународни прописи којима би се регулисао правни статус војних лица на раду у амбасади јер су углавном били привремено упућивани и ословљавани разним називима као што су војни експерт, војни саветник амбасадора, секретар амбасаде, и нису сви уживали дипломатски имунитет. Прву правну основу за акредитацију у статус војног аташеа дала је Шпанија 4. марта 1844. године својим актом „Краљевски декрет о дипломатској каријери у Шпанији“, који је предвиђао положај војног аташеа у оквиру дипломатске мисије на реципрочној основи (Миленковић, 2013).

Током 19. века дошло је до убрзаног развоја поморске технике и јавља се нови вид оружаних снага, те је због тога било готово немогуће да сва знања и вештине које један војни дипломата треба да поседује уобличио у једној личности војног аташеа. Управо због тога се и појављује и институционализује функција поморског војног аташеа.

Почетком 20. века појављују се и први ваздухоплови који убрзо почињу и да се користе у војне сврхе. Управо је то довело да се након Првог светског рата развије нови вид оружаних снага, ратно ваздухопловство, а самим тим и нова функција ваздухопловног аташеа.

Њихова функција се није у многоме разликовала од функције и задатака који су обављали војни аташеи. Међутим, услед сталног развоја и напредовања у свим

друштвеним областима, посебно развоја нових видова оружаних снага, јавља се потреба за сталним усавршавањем људства који би се прилагођавали на у новом свету промена.

Иако је технологија напредовала веома брзо, стално се исказивала потреба за новим знањима и вештинама, али основни задаци и функције војнодипломатских представника се нису много мењале, већ се само стално унапређивале и допуњавале.

У Србији је крајем 19. века у оквиру Одељења штаба Команде активне војске формиран Спољни одсек са задатком да се бави проучавањем организације, формације, дислокације, наставе и целокупне убојне спреме суседних држава, те сређивањем скупљених података. У њему су се вршиле студије суседних држава у војногеографском и војностаичком погледу и пратило страно војно развиће.

Тако је рецимо крајем 19. века српска влада именовала Петра Бојовића, угледног српског војсковођу за конзула у Пљевљима. За Србију је у том тренутку било веома важно да се отвори конзулат у Пљевљима и да га води војно лице, јер је на тај начин Србије желела да оствари увид у културне и политичке прилике у Рашкој области. Друго, Петар Бојовић је био врхунски војни стручњак са смислом за успостављање одговарајућих дипломатских веза, који је на прави начин умео да прати ситуацију у Старој Рашкој и на време уочи неке битне детаље које су имале велики значај за Србију (Миленковић, 2013).

Задаци и функције војнодипломатских мењале су се у складу са текућим међународним односима, као и сталном променом снага у току Великог рата. Тако су рецимо бројни војнодипломатски представници страних држава који су у то време боравили у Србији морали да заједно са српском војском и српским народом крену на повлачење преко Албаније одакле су директно извештавали о свим невољама које су се нашле на њиховом путу. Велику улогу у том периоду одиграле су српске војне дипломате које су у време рата боравиле у другим државама широм Европе, пре свега у савезничким државама попут Велике Британије и Француске, јер су учествовали у регрутовању добровољаца из тих савезничких земаља који су потом учествовали у пробоју Солунског фронта 1917.

Након Великог рата, војнодипломатски представници Србије у савезничким и пријатељским државама, свој рад највише су заснивали на размени података, некада више мање, са Генералштабом државе пријема. Те информације биле су селективно достављане. На пример, податке о ратном саставу добијали су врло ретко. Војни изасланици акредитовани у неутралним и непријатељским државама, потребне податке су веома ретко добијали из Генералштаба дотичне државе, већ су морали да их прибављају из отворених извора студијом службених (војних) листова, закона, уредби, војне литературе, периодичне и дневне штампе, и слично. У свом раду су највише користили посредан начин обавештавања, тј. прикупљања информација од колега страних изасланика, повереника, доушника и агената (Миленковић, 2013).

То значи да војне дипломате морају бити спремне на све, да на најразличитије могуће начине успеју у својој намери и дођу до потребних податка. А то значи и да истовремено избегну замке које им се нађу на путу и избегну да прекрше законе земље домаћина. Јер вешт је само онај дипломата који увек нађе начин да дође до неопходних података, па чак и неки недозвољен и забрањен начин себи учини дозвољеним. Јер уколико он буде осујећен у својој намери, то неће значити само његово проглашење за непожељну личност (персона нон грата) и његово протеривање из земље и вероватни крај дипломатске каријере, већ ће имати и много значајније последице по његову матичну државу на међународном плану.

Државе су настајале и нестајале, времена су се мењала, мењала се комплетна концентрација моћи у читавом свету, нарочито након Другог светског рата и велике поделе читавог света на Исток и Запад, али је суштина задатака који су одређивани војним дипломатама остајала иста.

У прилог томе говори и правилник о раду, правима и дужностима војних изасланика СФР Југославије из 1964. и 1983. године у ком се између осталог наводи да војна изасланства имају следеће задатке:

- Да прате војну и војно-политичку ситуацију у држави пријема, односно у региону у ком се она налази, као и војне аспекте међународних кретања;

- Прикупљају податке о стању и развоју одговарајућих страних оружаних снага и о њиховим ратним припремама, као и о развоју и производњи борбених средстава и предмета наоружања и војне опреме;
- Прате ставове и поступке земаља пријема који су од интереса за безбедност СФРЈ, а посебно оне које се односе на могућу агресију и непријатељску делатност према СФРЈ,
- Раде на развијању међуармијске сарадње. (Миленковић, 2013)

Стоји чињеница коју је Наполеон још приметио, а пракса међународних односа то потврдила, да образован официр, са добрим познавањем језика, обичаја и културе једног народа, може без много великог ризика прикупити потребне податке о армији и другим тајнама једне државе. Његове личне особине интелигенција, образовање, снажљивост, комуникативност и одважност пружају му могућност да до података дође уз комбиновање сопствених метода и поступака.

Ове констатације се могу прихватити као тачне, али и недовољне да се дође до података који су проглашени тајном државног и војног значаја, а које се чувају као строго поверљиве, у највећој тајности у једној држави.

Неке процене обавештајних и контраобавештајних служби указују да се данас око 90% података прикупља легалним путем, коришћењем средстава јавног информисања, непосредним контактима са грађанима и официрима једне државе, путем разговора са другим изворима, попут дипломата, новинара, трговаца и туриста, а само 10% података се прикупља на класичан обавештајни начин.

Остаје реалност да најважније и најесенцијалније податке може прикупити, и сазнати само човек, преко извора који је непосредно у контакту са подацима. Они приликом саопштавања тих података чине инкримисану делатност која је позната као кривично дело шпијунаже (Зечевић, 1990).

Као пример за ово дело може се говорити о Пијеру Анрију Бинелу, који је 1998.године био један од чланова Француске делегације при НАТО-у у Бриселу. Он је искористио ту позицију да од јула до октобра 1998. године српском генералу Јовану Милановићу открије документа која су садржала мете које је НАТО требало

да гађа при нападу на тадашњу СР Југославију. Бинелу је за откривање ових строго поверљивих података одузет чин и осуђен је на 5 година затвора због шпијунаже.

Поред питања прикупљања података од стране војнодипломатских представника, данас, можда чак и значајније и комплексније питање представља обрада прикупљених и добијених информација. Чињеница је да живимо у модерном свету, у ком је живот немогуће замислити без интернета, где медији имају веома битну улогу у нашим свакодневним животима. У том свету, у ком смо окружени морем информација које свакодневно можемо чути на телевизији, прочитати на интернету или чути на неким другим друштвеним дешавањима. То доводи до тога да смо свакодневно претрпани огромним количинама информација. Тако је и са војним дипломатама.

Њихови задаци подразумевају константну информисаност, кроз свакодневно прелиставање новина, састанке, како на пословном, тако и на приватном плану, састанке са другим војним дипломатама који су са истим задацима и инструкцијама послати у ту страну земљу. Они морају бити упућени у готово све догађаје који се дешавају у земљи домаћина, а који се на различите начине могу рефлектовати и утицати на матичну државу.

И ту се јавља проблем данашње дипломатије.

Ако је пре два века проблем био доћи до информација које треба претворити у валидне податке и искористити на прави начин, данашњи проблем представља управо то обиље информација којем су војне дипломате свакодневно изложене, јер у мору доступних информација, треба изабрати ону праву.

Савремене дипломате морају квалитетно и ефикасно да врше селекцију и обраду прикупљених информација и зато можемо рећи да дипломатија 21. века није фокусирана на брзо извештавање, већ на анализу добијених података.

Након рушења Берлинског зида, дошло је до промене равнотеже моћи у читавом свету. Распад СССР-а довео је до тога да су Сједињене Америчке Државе остале једина светска сила у свету, а сломом Варшавског пакта, НАТО је остао без свог јединог противника. То је довело до потребе да се преиспита улога и сврха постојања НАТО-а у постхладноратовском периоду. До тада је главна опасност за

НАТО претила од СССР-а и других социјалистичких земаља Источног блока, али након тога се ситуација значајно променила, те је НАТО проширио делокруг свог деловања кроз имплементацију нових држава у свој војни савез.

То је довело до тога да се веза између држава које су чланице НАТО-а значајно учврсти и у политичком, економском, војном смислу.

Оно што се значајније променило од Де Лагранжеове ере, у којој је важио принцип једна држава-један војни изасланик, тачније да се у свакој страниој земљи успоставља војна дипломатска мисија, данас имамо случај да су у складу са умрежавањем држава на основу заједничких карактеристика (близина територије, значај у међународним односима, економска и војна моћ), шаље по један представник за групу земаља. На тај начин редукује се број дипломатских представника, чиме се повећава ефикасност, а смањују трошкови. Не постоји стварна потреба да за групу земаља које су блиске и међусобно сарађују постоји више војних представника.

На исти начин једна нова држава чланица неко међународног савеза, може имати изасланика у више земаља. Тако је у црногорском случају генерал Есмер Гашанин изасланик Црне Горе у СР Немачкој, али у Републици Пољској, Краљевини Норвешкој, Краљевини Шведској, Краљевини Данској, Републици Летонији, Републици Литванији, Републици Естонији и Републици Финској на нерезидентној основи (МСП ЦГ).

7. Закључак

Војна дипломатија се знатно променила од својих зачетака, као и дипломате свој *modus operandi*, али је суштина остала иста - прикупити квалитетне информације свим дозвољеним средствима, искористити их на такав начин да допринесу благостању државе и часно и достојанствено представљати ту исту државу која их је упутила на мисију. Успостављање и развијање пријатељских односа са другим државама свакако је још један од битних задатака и циљева сам по себи, јер имати савезнике и добре односе у данашњем међународном поретку је од изузетног значаја.

Од свих представљених функција војне дипломатије, мишљења сам да је преговарање веома значајно, јер се највеће победе остварају на зеленом столу, пре него ли у оружаном бици. Самим тим, улога војног представника, од великог је значаја јер је његово познавање терена, прилика у обе или више земаља које преговарају, преко потребно. Да би се функција унапредила, могу се делегирати већа овлашћења познаваоцима културних образаца, јер смо сведоци да обичаји народа играју огромну улогу у савременом свету. Религија се буди, као и традиционални културни обрасци, то су факти који нису за занемаривање.

Мишљења сам да ће у глобализованом свету, у коме све више постоји сарадња међу земљама на економском, међународном, културном и другом плану, доћи до редукције важности војног аташеа за сваку територију. Примера ради, велике војне силе ће слати само по једног аташеа који ће бити задужен за више држава и покриваће информацијама неколико области. То ни у ком случају не може бити лоше, већ нормална последица умрежавања и међудржавне сарадње. На тај начин ће се смањити трошкови војног извештавања за сваку државу, али квалитет не мора нужно опасти. Посебно ако се ради о државама које осим сарадње на економском и војном плану, имају заједничке и културне обрасце.

Како је војна дипломатија део званичних међународних односа, сматрам да ће и она зависити од стратешке ситуације у свету. Догађај попут бомбардовања кинеске амбасаде у Београду, чиме се директно угрозио суверенитет НР Кине, неће бити тако лако изводљив у

будућности. Државе, а нарочите САД, суздржаваће се од оваквих акција, јер су се на међународном плану појавили и други значајни актери који су важни такмаци и конкуренти САД-у, попут Кине и азијских тигрова.

Иако несумњива важност војне дипломатије, она је свакако у зависном положају у односу на општу дипломатију. Политичке прилике ће и даље имати примат у регулисању односа у свету, а војна дипломатија служиће као важно средство у политичкој мисији сваке државе или других значајних недржавних актера.

8. Литература

1. Миленковић, А. (2015). Дипломатија одбране- теоријски приступ и практична примена (Студија случаја Републике Србије у 2013. години), Војно дело, 1/2015, 124-146
2. Shea, T. (2004). Transformin Military Diplomacy, JFQ
3. Зорин, В.А.(1977).Основи дипломатске службе, Москва
4. Димитријевић В., Стојановић Р.(1996). Међународни односи. Београд: Службени лист СРЈ
5. Аврамовић, Н. (2006). Дипломатско и конзуларно право. Нови Сад
6. Swistek, G. (2012). The Nexus Between Public Diplomacy and Military Dimplomacy in Foreign Affairs and Defence Policy. Connections, The Quarterly Journal. 11(2). 79-87
7. Огорец, М. (2005). Војно-дипломатска пракса, Загреб: Голден маркетинг
8. Зечевић, М. (1990). Војна дипломатија, Београд: Војноиздавачки и новински центар
9. Благојевић, В. (2015). Политичко-правни положај представништва система одбране у реализацији спољнополитичке функције Републике Србије. Докторски рад. Београд: Факултет за право, јавну управу и безбедност.
10. Здравковић, М. (2007). Функције војне дипломатије, Војно дело, 59(1), 87-113.
11. Дамјановић, Д. (2008). Војна дипломатија у функцији безбедности државе: магистарска теза. Магистарски рад. Београд: Факултет безбедности
12. Rose, R. (2014). Man Uses Diplomatic Immunity To Avoid Sexual Assault Charges. Preuzeto 7. Jun 20114. sa <https://jezebel.com/man-uses-diplomatic-immunity-to-avoid-sexual-assault-ch-1597817112>
13. Миленковић, А. (2013). Војнодипломатско представништво(теорија и пракса), Београд: Медија центар „Одбрана“
14. Vagts, A. (1967) The military attache
15. Миленковић, А. (2013). 135 година војнодипломатског представљања Србије у свету, Војно дело, 65/4, 329-349.
16. Интернет презентација Министарства спољних послова Црне Горе, доступно на: http://www.mod.gov.me/ministarstvo/Vojni_atasei_Crne_Gore, приступљено 24.06.2019. године

Документа

1. Бечка конвенција о дипломатским односима из 1961. године